ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261, 2022-2.889, 2023-5.384, 2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-2

ИНВЕСТИЦИЯ ФАОЛИЯТИНИ ҲИСОБГА ОЛИШ ВА ИЧКИ НАЗОРАТ ТИЗИМИНИ ЯРАТИШ

Рахматуллаева Наргиза Нуриддиновна
Тошкент давлат иқтисодиёт университети мустақил тадқиқотчиси

Аннотация. Мақолада инвестиция фаолиятини ҳисобга олиш ва ички назорат тизимини яратишга оид масалалар ёритилган бўлиб, унда инвестиция лойиҳаларининг молиявий иқтисодий самарадорлигини баҳолашни тадқиқ этиш, мавжуд муаммолар ечимини топиш, лойиҳаларнинг иқтисодий самарадорлигини баҳолаш, ҳисобга олиш ва назоратни амалга оширишни такомиллаштиришга қаратилган илмий таклиф ва амалий тавсиялар келтирилган. Шунингдек, мақолада инвестицияларни ҳисобга олиш ва назорат қилишнинг ўзига хос хусусиятлари баён қилинган, ички назорат тизими барча мавжуд жиҳатлар бўйича ҳисоботни, унинг ишончлилигини тасдиқлаши ва унда нотўғри моддий маълумотлар йўқлигига фойдаланувчининг оқилона ишончини таъминлаши кераклиги асосланган.

Калит сўзлар: инвестиция, инвестиция лойиҳаси, инвестиция объекти, ички назорат, ички назорат тизими, пул маблағлари, назорат режаси ва дастури, инвестицияларни иқтисодий самарадорлигини баҳолаш, инвестиция ҳисоботларининг ишончлилиги ва тўлиқлиги, инвестицияларни ҳисобга олиш ва назорат қилиш, инвестицияларнинг ички назорат усуллари.

УЧЕТ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ И СОЗДАНИЕ СИСТЕМЫ ВНУТРЕННЕГО КОНТРОЛЯ

Рахматуллаева Наргиза Нуриддиновна
Научний соискатель Ташкентского государственного экономического университета

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы, связанные с учетом инвестиционной деятельности и созданием системы внутреннего контроля, которая включает научные предложения и практические рекомендации, направленные на исследование оценки финансово-экономической эффективности инвестиционных проектов, поиск решений существующих проблем, оценку экономической эффективности проектов, совершенствование внедрения учета и контроля. В статье также описаны особенности учета и контроля инвестиций, основанные на том факте, что система внутреннего контроля должна подтверждать отчет по всем доступным аспектам, его достоверность и обеспечивать разумную уверенность пользователя в том, что в нем нет неверной существенной информации.

Ключевые слова: инвестиции, инвестиционный проект, объект инвестирования, внутренний контроль, система внутреннего контроля, денежные средства, план и программа контроля, оценка экономической эффективности инвестиций, достоверность и полнота инвестиционных отчетов, учет и контроль инвестиций, методы внутреннего контроля инвестиций.

ACCOUNTING FOR INVESTMENT ACTIVITIES AND CREATION OF AN INTERNAL CONTROL SYSTEM

Rakhmatullayeva Nargiza Nuriddinovna
Research candidate of Tashkent State University of Economics

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261, 2022-2.889, 2023-5.384, 2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-2

Annotation. The article discusses issues related to accounting for investment activities and the creation of an internal control system, which includes scientific proposals and practical recommendations aimed at researching the assessment of the financial and economic effectiveness of investment projects, finding solutions to existing problems, evaluating the economic effectiveness of projects, improving the implementation of accounting and control. The article also describes the features of accounting and control of investments based on the fact that the internal control system must confirm the report on all available aspects, its reliability and provide reasonable user confidence that there is no incorrect material information in it.

Keywords: investments, investment project, investment object, internal control, internal control system, cash, control plan and program, assessment of economic efficiency of investments, reliability and completeness of investment reports, accounting and control of investments, methods of internal control of investments.

Кириш. Корхонадаги ҳар қандай фаолият учта тизим доирасида амалга оширилади. Биринчиси, операцион (ташкилий) тизим. Бу белгиланган мақсадларга эришишга асосланган. Иккинчиси – бухгалтерия ҳисоби тизими, унинг асосини бухгалтерия ҳисоби, молиявий ҳисобот ва иқтисодий таҳлил ташкил этади ва мақсад эришилган кўрсаткичларнинг режалаштирилган ҳисобланган (меъёрий) қийматларига мос келишини аниқлаш ва агар мавжуд бўлса, оғишларни таҳлил қилишдир. Учинчиси – ички назорат тизими, унинг таркибий қисмлари сиёсат, бюджет, қоидалар, кўрсатмалар бўлиб, охир-оқибат корхона ўз мақсадларига эришишини таъминлашга қаратилган. Бозор иқтисодиётига ўтиш биз илгари учратмаган илмий билимлар ва амалий фаолиятнинг янги тармоғининг пайдо бўлишига олиб келди. Бу иккинчи ва учинчи тизимларнинг синтези.

Тадқиқот методологияси. Инвестиция лойиҳаларининг молиявий иқтисодий самарадорлигини баҳолашни тадқиқ этиш, мавжуд муаммолар ечимини топиш, лойиҳаларнинг иқтисодий самарадорлигини баҳолаш, ҳисобга олиш ва назоратни амалга оширишни такомиллаштиришга қаратилган илмий таклиф ва амалий тавсияларни ишлаб чиқиш бугунги куннинг долзарб вазифаларидандир. Инвестиция фаолиятини ҳисобга олиш ва ички назорат тизимини яратишга оид масалаларни тадқиқ қилиш жараёнида тизимли таҳлил, индукция-дедукция, комплекс баҳолаш, гуруҳлаш, мантиқий ва таққослама таҳлил қилиш каби усуллардан фойдаланилган.

Адабиётлар таҳлили. Сўнгги йиллардаги ихтисослаштирилган адабиётларда назорат тушунчаси иқтисодий фаолиятни текшириш, қайта кўриб чиқиш ва таҳлил қилиш билан чамбарчас боғлиқ бўлган. Замонавий воқеликда мижоз учун ҳужжатларни барча норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар ва қоидаларга мувофиқлигини текшириш етарли эмас. Замонавий менежер инвестиция лойиҳаларининг қайси бири энг жозибадор эканлиги тўғрисида малакавий ва батафсил ҳисобот, яъни молиявий бўлмаган маълумотларнинг таҳлилини олишни истайди [1]. Бинобарин, “Мамлакатимизда инвестиция лойиҳаларининг молиявий-иқтисодий самарадорлигини баҳолашни самарали ташкил этишда қатор муаммолар мавжудлиги инвестицион жараёнларнинг фаоллашувига, йирик объектлар барпо этилишига, инвестициялардан фойдаланиш самарадорлигига салбий таъсир кўрсатмоқда” [2].

Аксарият муаллифларнинг таъкидлашича, ишлаб чиқариш харажатлари ресурсларни ишлаб чиқариш истеъмоли, яъни ишлаб чиқариш жараёни ёки унга техник хизмат кўрсатиш орқали энг яхши назорат қилинади. Шу муносабат билан инвестиция харажатларини таҳлилий

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261, 2022-2.889, 2023-5.384, 2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-2

гуруҳлаш учун харажатларни келиб чиқиш жойлари, харажатлар ва жавобгарлик марказлари каби бухгалтерия объектлари ҳал қилувчи аҳамиятга эга. Бу тушунчалар П.С. Безруких, В.Б. Ивашкевич, С.А. Стуков, Н.Г. Чумаченко, Д. Хан каби Россия олимлари; Н.Б. Абдусаламова, Ш.И. Илхамов, А.Х. Пардаев, М.Қ. Пардаев, Б.А. Хасанов, Р.О. Холбеков, Ш.Т. Эргашева каби республикамиз иқтисодчи олимлари томонидан кўриб чиқилган. Аммо бугунги кунга қадар жавобгарлик марказларини ҳисобга олишнинг маҳаллий ва хорижий амалиётида аниқ таъриф ва ягона тушунча мавжуд эмас.

В.Б. Ивашкевич [3] томонидан жавобгарлик маркази маълум даражадаги бошқарув раҳбарининг ҳуқуқлари ва мажбуриятлари билан таъминланган фаолият соҳаси сифатида белгиланади, яъни булар ўзларининг раҳбарлари томонидан белгиланган вазифаларни бажарилишини ҳисобга олиш мумкин бўлган бўлимлардир. Бундай бўлим бошлиқлари ихтиёрида моддий, пул ва меҳнат ресурслари мавжуд бўлиб, улардан самарали фойдаланиш учун улар жавобгардир. Марказлар корхонанинг функционал бўлимлари ва хизматларига асосланган мавжуд чизиқли-функционал бошқарув тузилмаси асосида ташкил этилган.

М.А. Бахрушина жавобгарлик марказини «ушбу бўлим учун маълум даражада харажатлар, даромадлар ва ушбу бизнес сегментига киритилган маблағларни бошқарадиган бош менежер бошчилигидаги ташкилотнинг таркибий бўлинмаси» [4] сифатида тавсифлайди.

С. Колесников [5] жавобгарлик марказини молиявий кўрсаткичлар учун жавобгарлик белгиланган таркибий бўлинма сифатида белгилаган.

Иқтисодий луғатда [6] жавобгарлик маркази деганда иқтисодий фаолиятнинг айрим жиҳатларини тўлиқ назорат қилувчи ташкилотнинг таркибий бўлинмаси тушунилади ва унинг раҳбари ушбу жиҳатлар доирасида мустақил равишда қарор қабул қилади ва бўлинма фаолияти натижалари учун жавобгардир.

Бизнинг фикримизча, жавобгарлик маркази баъзи харажатлар ёки даромадлар пайдо бўладиган таркибий бўлинма эмас, аммо марказлаштирилмаган ва жавобгарликни бошқаришнинг энг юқори даражаларидан энг паст даражага етказиш натижасида вужудга келадиган таркибий бирликдир. Агар юқори раҳбарият ўз функцияларини топширмаса ва жавобгарликнинг бир қисмини ва шунга мос равишда бошқарувнинг қуйи даражаларига бўлган ҳуқуқларни топширмаса, унда принципиал равишда жавобгарлик марказини ажратиш мумкин эмас.

Е. Доброволский ва бошқалар «муайян бизнес операцияларини амалга оширадиган ва ушбу операцияларнинг айрим молиявий кўрсаткичларига бевосита таъсир кўрсатадиган корхонанинг таркибий бўлинмаси» [7] сифатида молиявий жавобгарлик марказини аниқлаганлар.

Россиялик иқтисодчилар кўпинча жавобгарлик марказларининг фақат учта турини (харажатлар маркази, фойда маркази, инвестиция маркази) ажратиб кўрсатишади.

Профессор А. Пардаев юқоридагиларга «даромад маркази»ни қўшимча қилади. Унинг фикрича «Даромад маркази – бу жавобгарлик маркази бўлиб, унинг менежери фақат даромад олиш юзасидан масъулдир, сарф-харажатлар учун эса ҳеч қандай жавобгарликни ўз зиммасига олмайди» [8].

Ч.Т. Хорнгрен ва Дж. Фостер масъулият марказини «менежерлари маълум бир иш соҳаси учун жавобгар бўлган ташкилот сегменти сифатида белгилайди. Улар ташкилот раҳбарияти унинг тузилишини ишлаб чиқади ва бўлимларнинг жавобгарлигини белгилайди» [9], деб ёзадилар.

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261, 2022-2.889, 2023-5.384, 2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-2

Профессорлар Ш. Эргашева ва Н. Абдусаломова «Жавобгарлик марказлари бошқарув ҳисоби тизимида муҳим обект ҳисобланиб, бошқарув ходимлари фаолиятини ташкил этишга йўналтирилган янги психологик талқиндир. Унинг асосий мақсади назоратдан кўра кўпроқ ўзини бошқаришда бошқарув ходимларига ёрдам беришдир» [10] деб таъкидлайдилар.

Профессорлар Б. Хасанов ва А. Хашимовлар эса, «Хўжалик юритувчи субъектларда жавобгарлик марказлари бўйича ҳисобни ташкил этишнинг асосий мақсади фаолият харажатлари ва даромадлари ҳақидаги маълумотларни алоҳида-алоҳида умумлаштириш ҳамда улар бўйича мавжуд четланишларни бўлинмалар зиммасига юклашдан иборат» [11] деб таъкидлайдилар.

Профессор А. Пардаев ва З. Пардаевалар ҳам бу борада ўз фикрларини қуйидагича баён қилганлар «Масъуллик марказлари хўжалик юритувчи субъектларининг ташкилий қисми ҳисобланиб, уларни бошқарадиган раҳбар (менежер), бизнеснинг ушбу сегментига киритиладиган сармоя, сарф-харажат, даромад ва маблағларни назорат қилиб боради» [12].

Бизнинг фикримизча, ташкилий тузилма, бу пирамидага ўхшайди, у ерда менежерлар юқори раҳбариятга ҳисобот беришади. Ҳар бир менежер масъулият марказига тайинланган. Иккинчиси – менежерлар маълум бир иш соҳаси учун жавобгар бўлган ташкилотнинг сегменти.

Таҳлил ва натижалар. Инвестицияларни ҳисобга олиш ва назорат қилишнинг ўзига хос хусусиятлари шундан иборатки, ички назорат тизими барча мавжуд жиҳатлар бўйича ҳисоботни, унинг ишончлилигини тасдиқлаши ва унда нотўғри моддий маълумотлар йўқлигига фойдаланувчининг оқилона ишончини таъминлаши керак.

Инвестициялар ҳисобини назорат қилишнинг мақсад ва вазифаларини кўриб чиқайлик. Ички назоратнинг асосий мақсади бухгалтерия ҳисоби ва молиявий ҳисоботларнинг, шу жумладан инвестиция ҳисоботларининг ишончлилиги ва тўлиқлиги, амалдаги қонунчиликка ва бухгалтерия ҳисоби ва молиявий ҳисоботларга қўйиладиган талабларга мувофиқлигини аниқлашдан иборат.

Ушбу мақсадга эришиш учун инвестициялар ҳисобининг назорат қилиш тартиб-қоидаларини юритиш учун қуйидаги талабларга риоя қилиш керак (1-расм).

Ички назоратнинг асосий усулларидан бири ҳужжатли текширишдир. Ҳужжатли текшириш усуллари бирламчи бухгалтерия ҳужжатларини хўжалик операцияларининг ҳақиқий мазмунига мувофиқлигини белгилайди. Шу билан бирга, операцияларнинг амалдаги қонунлар ва норматив-ҳуқуқий қоидаларга мувофиқлиги устидан ҳам назорат амалга оширилади.

Солиққа тортиш билан боғлиқ операциялар алоҳида эътибор талаб қилади. Хорижий ва миллий амалиёт шуни кўрсатадики, бу соҳада бошқаларга қараганда кўпроқ суиистеъмолликлар мавжуд.

Инвестициялар ҳисобини назорат қилиш тартиб-қоидалари

- назорат режаси ва дастурини тузиш
- инвестицияларни текширишда мустақиллик ва холислик
- бухгалтерия ҳисоби ва таҳлилий инвестиция маълумотларининг махфийлиги

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261, 2022-2.889, 2023-5.384, 2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-2

назоратчининг малакалилиги, ваколатлилиги ва виждонийлиги

→ статистик ва иқтисодий таҳлил усулларидан фойдаланиш

→ янги ҳисоб-ахборот технологияларини қўллаш

→ текширув маълумотлари асосида оқилона инвестиция қарорларини қабул қилиш қобилияти

→ текширишлар натижалари бўйича инвестиция тавсиялари ва хулосаларининг оқибатлари учун назоратчининг жавобгарлиги

→ молиявий ҳисоботлар ва уларда акс эттирилган инвестицияларнинг ишончлилиги тўғрисида назорат жараёни натижалари тўғрисида фикр билдириш

1-расм. Инвестициялар ҳисобини назорат қилиш тартиб-қоидалари (муаллиф томонидан тузилган)

Текширилган бирламчи ҳужжатлар, жорий бухгалтерия маълумотлари, бизнес-режада акс эттирилган кўрсаткичлар, баланс, молиявий натижалар тўғрисидаги ҳисобот ва бошқа ички ҳисоботлар назорат талаблари ва мақсадларига мослаштирилган эксперт тизимининг асосий таркибий қисми бўлган ахборот базаси бўлиб хизмат қилади. Унинг якуний мақсади инвестициялар самарадорлигини назорат қилиш, жумладан корхонанинг молиявий кўрсаткичларини стратегик таҳлил қилишдан иборат.

Балансниг ликвидлигини таҳлил қилиш муҳимлигини алоҳида таъкидлаш керак. Бундай ҳолат корхона банкрот деб эълон қилинганда юзага келади. Ички назорат тизими бухгалтерия ҳисоби ва молиявий ҳисоботдаги кўрсаткичларнинг тўғрилигини таҳлил қилиб, бошқарув қарорларини қабул қилиш учун тавсиялар беради.

Ҳар қандай хўжалик субъектида, мулк тури, ҳажми ёки шаклидан қатъи назар, раҳбарлар ва бухгалтерлар ўзларининг бухгалтерия ва ички назорат тизимлари элементларини билишлари керак. Тақдим этилаётган бухгалтерия хизматлари доираси ҳал қилинаётган вазифага қараб ўзгаради, аммо уларнинг асосий мақсади молиявий ҳисобот ишончлилигини таъминлаш ва корхоналарни самарали бошқаришдан иборат. Раҳбарлар, шунингдек, бухгалтерия регистрларини юритиш зарурлигини билишлари зарур, уларнинг ёрдамида кредиторлик ва дебиторлик қарзларидаги ўзгаришларни кузатиш, ҳисобварақлар бўйича кирувчи ва чиқувчи ҳужжатларни таҳлил қилиш мумкин.

Бухгалтерия тизими – бу одатда корхонанинг молиявий ҳисоботи ва молиявий ҳолатига таъсир қилувчи ҳодисалар билан боғлиқ бўлган бухгалтерия регистрлари, процедуралар тўпламидан иборат. Бу асосан тўрт тоифага бўлинган такрорланадиган ҳаракатларга боғлиқ (2-расм).

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261, 2022-2.889, 2023-5.384, 2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-2

2-расм. Бухгалтерия тизимида такрорланадиган ҳаракатлар (муаллиф томонидан тузилган)

Д.А. Ендовицкий (13) ва бошқалар ушбу вариантда инвестицияларни назорат қилиш ва ҳисобга олишнинг мақсадлари, функциялари, вазифаларини аниқлайдилар.

Инвестицияларни бухгалтерия ҳисоби ва ички назорат тизимлари жуда мураккаб ва нозик бўлиб, унинг ажралмас қисмлари корхонанинг мутлақо барча бўлинмалари, унинг фаолиятининг барча соҳалари ва ҳар бир ходимнинг фаолияти ҳисобланади.

Ички назорат ва инвестицияларни ҳисобга олиш вазифалари таснифини матрица шаклида тақдим этиш мантиқан тўғри (1-жадвал).

1-жадвал

Инвестицияларни ҳисобга олиш ва ички назоратининг тавсия этилган вазифалари (муаллиф томонидан тузилган)

	Назоратнинг мақсадли кўрсатмалари		
Назорат аспекти	Бухгалтерия маълумотларининг ишончлилиги ва аниқлигини назорат қилиш	Ҳисоб маълумотларининг тўлиқлиги, тақкосланувчанлигини назорат қилиш	Натижалар ва харажатларни назорат қилиш, қарор қабул қилиш учун фойдалилиги
Оператив	Инвестиция режаси кўрсаткичларининг ишончлилиги, аниқлиги, шунингдек тезкор ҳисоб кўрсаткичларини текшириш	Қабул қилинган стратегик режалар, инвестиция сметалари, корхона бюджети кўрсаткичлари, ички стандартлар, қоидалар, шунингдек амалдаги қонунчиликка мослигини текшириш	Қарор қабул қилиш фойдалилиги нуқтаи назаридан инвестиция фаолиятидан олинган пул маблағларининг ҳисобини текшириш
Жорий	Бухгалтерия ҳисоби, солиқ, статистик ҳисоб, шунингдек режалар ва прогноз кўрсаткичлари бўйича жорий маълумотларнинг ишончлилиги ва	Буюртмалар, режалар, стандартлар, шунингдек амалдаги қонунчиликка мувофиқ жорий операцияларни ҳисобга олишнинг тўлиқлигини текшириш, корхона стратегиясини инвестиция	Инвестицияларни амалга оширишнинг ҳозирги босқичида уларни самарадорлигини, умумий кўрсаткичларга ва

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261, 2022-2.889, 2023-5.384, 2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-2

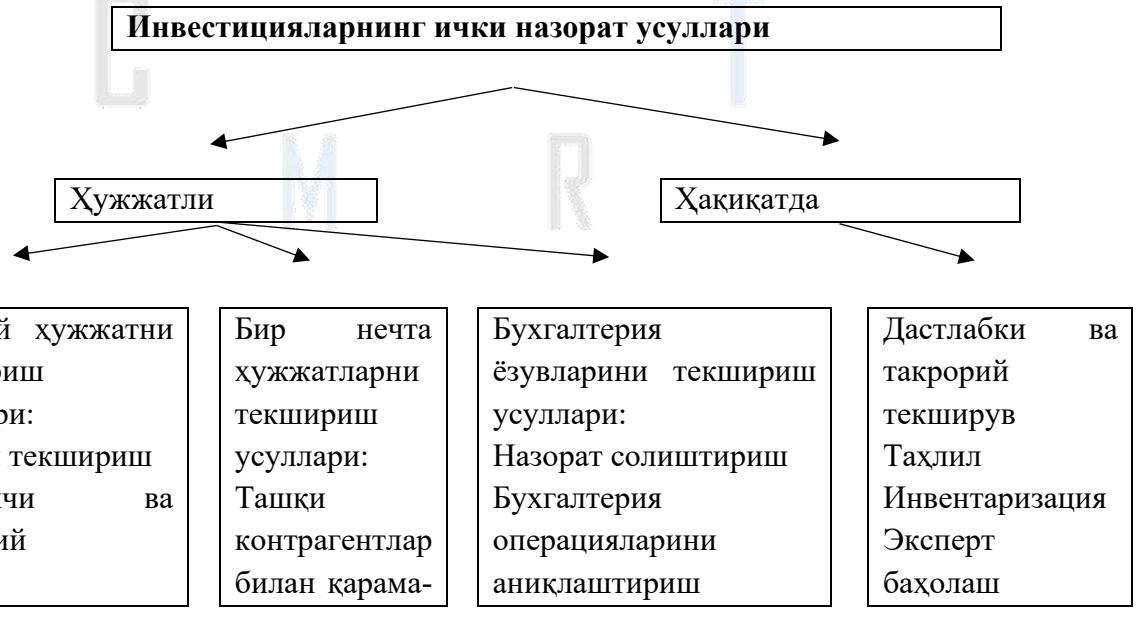
	аниқлилигини текшириш	режалари, уларнинг амалдаги бажарилиши билан таққослаш	кейинги ўсиш истиқболларига таъсирини баҳолаш
Стратегик	Инвестиция фаолияти тўғрисидаги ҳисоб ва ҳисобот маълумотларининг ишончлилиги ва аниқлилигини, инвестиция жараёнларининг узоқ муддатли режаларининг асослилигини текшириш	Инвестиция режаларининг корхонанинг ички ҳужжатлари ва қонунчиликдаги таклиф қилинаётган ўзгаришлар, шунингдек қабул қилинган бухгалтерия стратегияси билан таққосланиши ва тўлиқлигини текшириш	Инвестициялар ва умуман инвестиция фаолиятининг рентабеллигини, инвестиция сиёсатини, корхона стратегиясини шакллантириш бўйича қарорларни қабул қилиш услубини баҳолаш

Инвестицияларни ички назорат қилишнинг таклиф этилаётган вазифалари унинг услубий қоидаларини шакллантириш ва тегишли шакллар ва назорат тартибларини ишлаб чиқиш учун асосдир.

Юқоридаги мақсад ва вазифаларга эришиш учун бухгалтерия ҳисоби ва ички назорат тизимларининг изчиллиги зарурий шартдир, чунки ҳар қандай бухгалтерия тизимига асосланган икки томонлама кириш тизими хўжалик операцияларини рўйхатдан ўтказиш тартибини белгилайди ва маълум назоратни таъминлайди.

Инвестицияларни ички назорат қилиш ва ҳисобга олиш раҳбарнинг корхона ва унинг таркибий бўлинмалари фаолиятини ташкил этиш, режалаштириш ва мониторинг қилишдаги ҳаракатларининг натижасидир. У корхона раҳбарияти томонидан ташкил этилади ва хўжалик операцияларининг қонунийлигини, уларнинг иқтисодий мақсадга мувофиқлигини белгилайди. Бу ички назоратнинг бошқа назорат турларидан биринчи ва асосий фарқидир.

Ички назоратни амалга оширишда турли хил усуллар қўлланилади (3-расм).

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261, 2022-2.889, 2023-5.384, 2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-2

арифметик текшириш Хўжалик фаолиятини ҳужжатда акс эттиришнинг қонуний-лигини текшириш Ҳужжат мавжудлигининг ҳақиқийлигини текшириш	қарши текширув Ички ижрочилар билан қарама-қарши текширув Хронологик текширув	Сканерлаш Дастлабки ва такрорий кузатиш Тасдиқлаш Кузатиш Аналитик процедуралар Муқобил балансни, муқобил пул оқимлари тўғрисидаги ҳисоботни дастлабки ва такрорий тайёрлаш	Ёзма тушунтиришларни дастлабки ва такрорий қабул қилиш Ходимларнинг дастлабки ва такрорий оғзаки суҳбати

3-расм. Инвестицияларнинг ички назорат усуллари (муаллиф томонидан тузилган)

Бузилишлар, ноаниқликлар ва уларнинг оқибатларини аниқлаш учун ҳужжатлар ва уларда кўрсатилган хўжалик операциялари мазмунининг моҳиятини текшириш учун ушбу назорат усулларидан фойдаланиш тавсия этилади.

Бизнинг фикримизча, ички хўжалик назорати – бу корхона раҳбарияти томонидан барча ходимларнинг бизнес операцияларини амалга оширишда ўз вазифаларини энг самарали бажаришини таъминлаш учун қўлланиладиган чора-тадбирлар тизими. Бу ушбу операцияларнинг қонунийлигини ва уларнинг корхона учун аҳамиятини белгилайди.

Аввало, менежерлар мақсадларни, бутун корхона ва алоҳида бўлимларнинг вазифаларини белгилашлари, сўнгра унинг тузилишини яратишлари керак. Ушбу мақсадларга эришиш учун ҳужжатлар ва ҳисоботларнинг самарали тизимининг ишлашини ва ваколатларнинг бўлинишини таъминлаш керак.

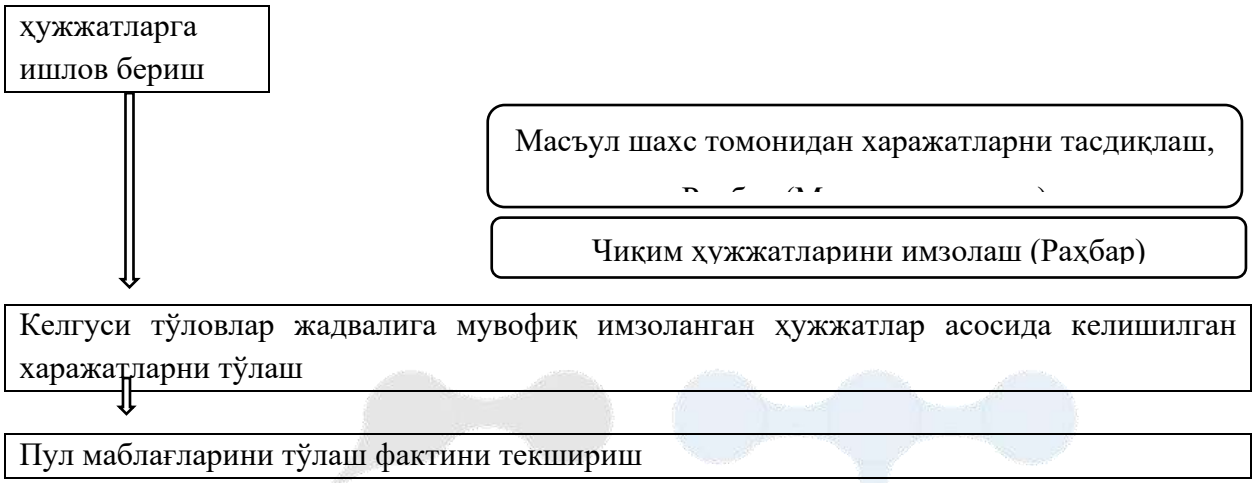
Биз, инвестиция фаолиятига йўналтирилган маблағларнинг ҳисобини назорат қилиш алгоритмини таклиф қиламиз (4-расм).

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261, 2022-2.889, 2023-5.384, 2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-2

4-расм. Инвестиция фаолиятига йўналтирилган маблағларнинг ҳисобини ички назорат қилиш алгоритми (муаллиф томонидан тузилган)

Назорат алгоритми қуйидагиларни ўз ичига олади: 1) маблағларни сарфлашни бошлайдиган бухгалтерия ҳужжатлари тўплами; 2) молиявий жавобгарлик марказлари; 3) улардаги ҳужжатларни қайта ишлаш.

Юқоридаги барча усуллар ягона тизимни ташкил қилади ва корхоналарни бошқариш мақсадларида қўлланилади.

Корхона раҳбарияти ва бошқарув ходимлари хўжалик операцияларининг нормал шароитларидан четга чиқиш тўғрисида тўлиқ маълумотни тезда олиш учун ички назорат маълумотларидан фойдаланадилар.

Ички назорат ҳар бир корхона учун фаолият юритиши мақсадга мувофиқдир. Йирик корхоналарда махсус ички назорат тизимлари ташкил этилиши мақсадга мувофиқ.

Масъулият марказининг бухгалтерия ҳисоби – бу ҳар бир марказ учун режалар ва ҳақиқий ҳаракатларни ўлчайдиган (баҳолайдиган) тизим. Халқаро бухгалтерия стандартларига мувофиқ, жавобгарлик марказларининг қуйидаги турлари энг кенг тарқалган (2-жадвал).

2-жадвал

Жавобгарлик марказларининг турлари

(муаллиф томонидан тузилган)

Жавобгарлик марказлари	**Жавобгарлик турлари**
Харажатлар маркази	фақат харажатлар учун жавоб беради
Савдо маркази	фақат даромад учун жавоб беради
Фойда маркази	харажатлар ва даромадларни таъминлаш учун жавобгардир
Инвестициялар маркази	харажатлар, даромадлар ва инвестициялар учун жавобгардир

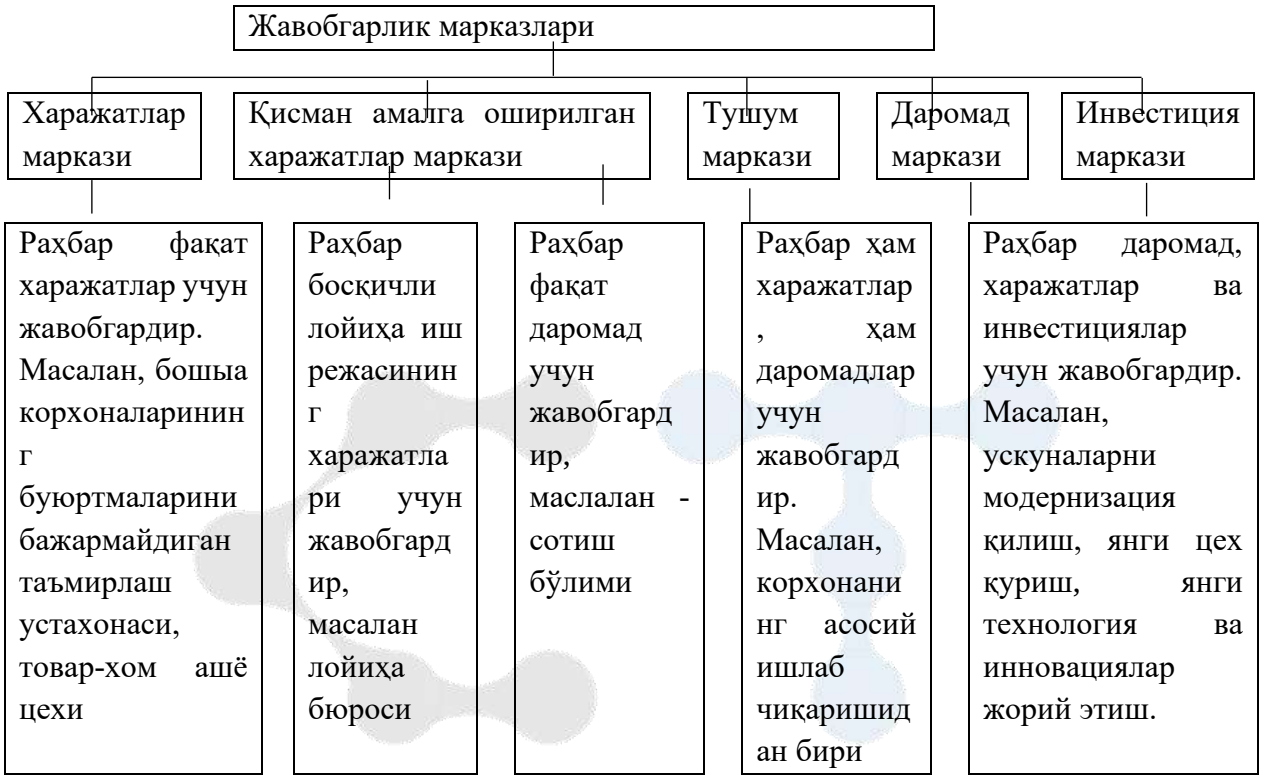
Россиялик иқтисодчилар кўпинча жавобгарлик марказларининг фақат учта турини (харажатлар маркази, фойда маркази, инвестиция маркази) ажратиб кўрсатишади.

Масъулият марказларининг умумлаштирилган таснифи 5-расмда келтирилган.

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261, 2022-2.889, 2023-5.384, 2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-2

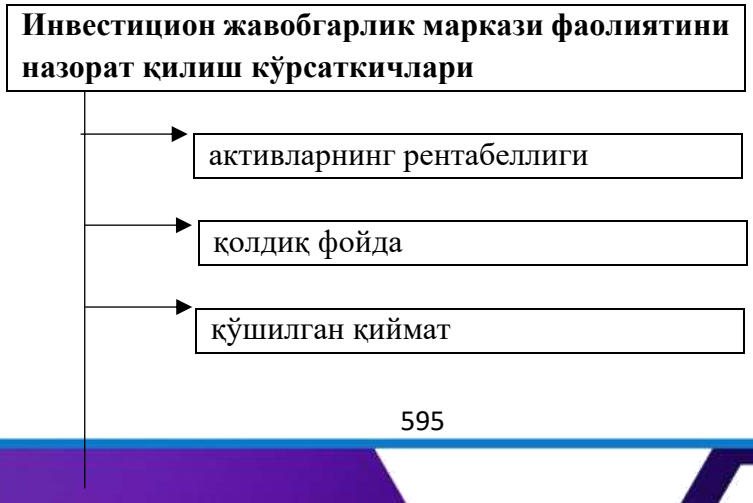
5-расм. Жавобгарлик марказларининг таснифи

Иқтисодий адабиётларда жавобгарлик марказларининг таърифларини умумлаштириб, биз «Жавобгарлик маркази деганда молиявий оқимларни назорат қилувчи ва тартибга солувчи, шунингдек пул сарфлаш йўналишларини белгилайдиган бошқарув аппаратларининг расмийлаштирилган гуруҳлари асосида ташкил этилган таркибий бўлинмалар» тушунилиши керак деб ҳисоблаймиз.

Аксарият хорижий муаллифлар [13] жавобгарлик марказларини ҳисобга олиш тўлиқ харажатларни ҳисобга олишдан фарқ қилишига эътибор берадилар. Масъулият марказлари томонидан бухгалтерия ҳисобининг муҳим хусусияти унинг фақат улардаги концентрациясидир.

Бошқарув ҳисоби тизимида жавобгарлик марказлари–бу унинг фаолиятига турли даражадаги ҳисса қўшадиган корхонанинг алоҳида сегментлари. Шу муносабат билан раҳбарга жавобгарлик марказлари фаолиятини назорат қилиш зарур.

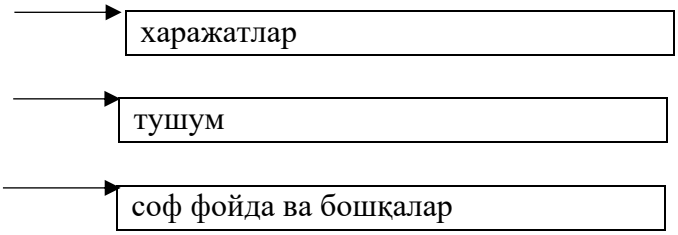
Масъулият марказлари фаолиятини мониторинг қилиш кўрсаткичлари бошқача бўлади. Шундай қилиб, инвестицион жавобгарлик маркази фаолиятини назорат қилиш учун қуйидаги кўрсаткичлардан фойдаланиш керак (6-расм).

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261, 2022-2.889, 2023-5.384, 2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-2

6-расм. Инвестицион жавобгарлик маркази фаолиятини назорат қилиш кўрсаткичлари (муаллиф томонидан тузилган)

Бизнес бирлигининг фойдаси сотилган маҳсулот, иш ва хизматлар учун олган даромадлари ва бу борада қилинган харажатлар ўртасидаги фарқ сифатида аниқланади. Бизнес бирликларининг фаолиятини баҳолаш учун даромад кўрсаткичи мустақил эмас, балки амалий қийматга эга. Фақат бўлиниш фойдасининг қийматини ҳисоблаш орқали бошқа иккита кўрсаткичнинг ҳажмини аниқлаш мумкин – активлар рентабеллиги ва соф фойда.

М.А. Бахрушина [4] таъкидлаганидек, бошқарув ҳисобида умумий қоида мавжуд бўлиб, унга кўра, агар улардан кутилаётган фойда капитал нархидан ошса бизнес бўлими ҳар қандай таклиф қилинган инвестицияларни қабул қилиши керак. Қолдиқ фойда кўрсаткичи бўлинмалар фаолиятини баҳолашда ушбу умумий қоидани ҳисобга олади. Қолдиқ фойда деганда ташкилот раҳбарияти томонидан белгиланган минимал талаб қилинадиган фойда маржасидан ортиқ бўлган корхона бўлинмаси томонидан олинган фойда тушунилади.

Муайян марказга таркибий бўлинмани тайинлашнинг асосий мезонларидан бири бу бўлинмани бошқарадиган менежернинг вазифалари ва ваколатларидир. Менежерни унинг назорати остида бўлмаган кўрсаткичлар учун жавобгарликка тортиш мумкин эмас.

Инвестиция марказини батафсил кўриб чиқамиз. Инвестиция маркази – бу сегмент бўлиб, унинг раҳбари нафақат ўз бўлимининг харажатлари ва фойдаси учун, балки унга киритилган маблағлардан фойдаланиш самарадорлиги учун ҳам жавобгардир. Бундай марказнинг вазифаси ходимларни рағбатлантиришнинг самарали тизимини яратиш орқали инвестиция қилинган капиталнинг максимал даромадлилигини таъминлашдир. 2-жадвалда инвестиция марказининг тавсифини берамиз.

2-жадвал

Инвестиция марказининг хусусиятлари

Тасниф	Мазмуни
Мақсад	-ташкилотнинг бозор қийматини максимал даражада ошириш (капиталлашув); - инвестиция қилинган маблағлардан самарали фойдаланиш; - инвестиция қилинган капиталнинг даромадлилигини ошириш
Назорат қилинадиган кўрсаткичлар	-инвестиция турлари; - харажатлар; - тушум; - соф фойда; - инвестицияларнинг рентабеллиги

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261, 2022-2.889, 2023-5.384, 2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-2

Ахборот манбалари	-инвестиция бюджети; - бухгалтерия баланси (прогноз); - молиявий натижалар тўғрисидаги ҳисобот (прогноз); -пул оқимлари тўғрисидаги ҳисобот (прогноз).
Ташкилот бўлинмалари	- мустақил ташкилотлар; - шўъба ташкилот; - филиал

Инвестиция маркази бутун молиявий тузилманинг чўққисидир. У нафақат айланма маблағларни бошқариш, яъни олинган фойда миқдори учун жавобгар бўлиш, балки узоқ муддатли активларни (асосий воситалар ва номоддий активлар) ҳам бошқариш ҳуқуқига эга, масалан, янги устахона қуриш, эскирган ускуналарни алмаштириш, янги дастурий таъминот сотиб олиш. Бундай ҳолда, инвестиция маркази улардан самарали фойдаланишни таъминлаши шарт, бу эса корхонанинг барча активларининг рентабеллиги учун жавобгарликни назарда тутади. Бундай ҳолда, инвестициялар узоқ муддатли инвестиция лойиҳалари тўплами сифатида эмас, балки корхонага киритилган бутун капитал сифатида тушунилади. Инвестиция маркази, қоида тариқасида, мустақил корхона ёки кўп даражали тузилманинг бир қисмидир. Бироқ, амалда инвестиция маркази корхона ичидаги бўлинма ҳам бўлиши мумкин.

Ички назорат бухгалтерия ҳисоби ва молиявий ҳисоботнинг ишончлилиги учун жавобгардир ва ушбу корхона ходимлари томонидан амалга оширилади. Кичик корхоналарда ички назорат тафтиш комиссиясига топширилиши мумкин.

Ушбу тизим раҳбарлар ҳисоботларининг ишончлилигини тасдиқлайди ва унинг натижаларига кўра корхона ичида зарур ўзгаришлар амалга оширилади. Юқоридагилардан келиб чиқиб, инвестицияларни ички назорат функциялари таркибига қуйидагилар киритишни тавсия этамиз (7-расм).

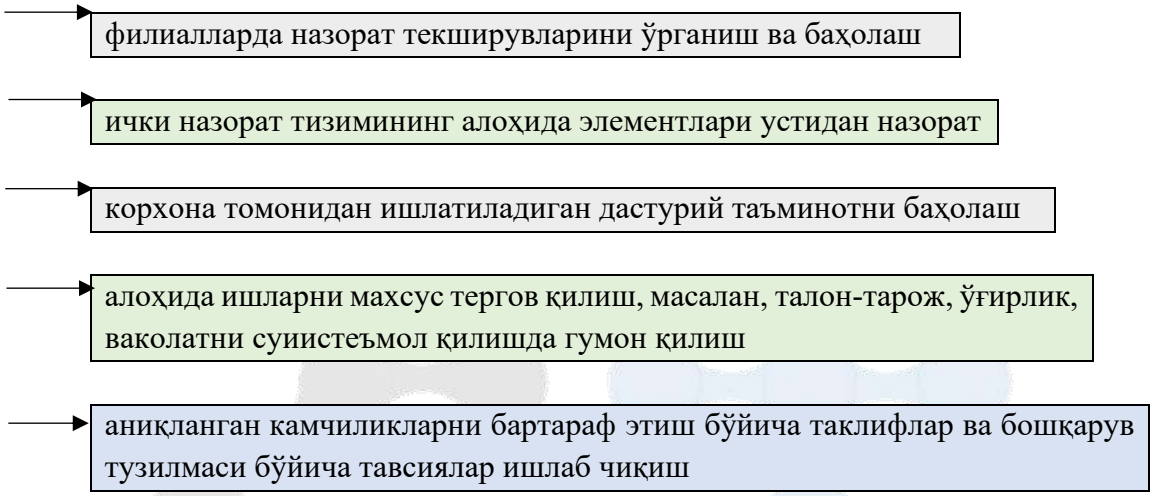
Инвестицияларнинг ички назорат функциялари

- бухгалтерия ҳисоби ва операцион маълумотларни текшириш, бухгалтерия ҳисоби ҳамда молиявий ҳисобот моддаларидаги қолдиқларни ўрганиш
- бухгалтерия ҳисобининг тўғрилигини текшириш, ушбу тизимни такомиллаштириш бўйича тавсиялар бериш
- турли бошқарув тузилмалари фаолиятини текшириш
- қонунлар, ҳисоб сиёсати талаблари, корхона раҳбариятининг қарорлари ва кўрсатмаларига мувофиқлигини текшириш
- корхона мулкининг мавжудлиги, ҳолати ва хавфсизлигини текшириш
- ички назоратни баҳолаш

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261, 2022-2.889, 2023-5.384, 2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-2

7-расм. Инвестицияларнинг ички назорат функциялари (муаллиф томонидан тузилган)

Юқоридаги барча функциялар ички назоратнинг хатти-ҳаракат меъёрларини белгилайди. Инвестициялар учун самарали ички назорат тизимини ишлаб чиқиш учун қуйидаги тамойиллардан фойдаланишни тавсия этамиз (3-жадвал).

Корхоналарда инвестициялар ҳисоби ички назоратининг икки тури мавжуд:

1) таъсисчилар томонидан мустақил аудиторлар ёрдамида назорат қилиш;

2) назорат ички назорат хизмати ёки ички аудит томонидан амалга оширилади.

Корпоратив бошқарув тамойиллари талабларига мувофиқ замонавий ички назорат тизимларини шакллантириш учун кўплаб корхоналар ўз тузилмаларида бундай назорат хизматини яратадилар.

3-жадвал

Ички назорат тизимини ишлаб чиқиш тамойиллари

Тамойиллар	**Мазмуни**
Ташкилий тузилма	Бош корхонада аниқ ташкилий тузилма ишлаб чиқилиши ва тасдиқланиши керак, шу жумладан таркибий, инвестиция билан шуғулланадиган хўжалик бўлинмалари, филиаллар ва ваколатхоналар тўғрисидаги маълумотлар. Ташкилий тузилма тўғрисидаги Низом уларнинг функцияларини, функционал ва услубий бўйсунишни тавсифлаши керак
Мувозанат	Таркибий бўлинмага фақат уларни бажариш учун тегишли воситалар билан таъминланган бошқарув функциялари белгиланиши керак
Оғишлар тўғрисида ўз вақтида хабар бериш	Инвестиция қарорларини амалга оширишдаги оғишлар тўғрисидаги маълумотлар ваколатли шахсларга тегишли қарорлар қабул қилишга имкон қадар тезроқ тақдим этилади
Интеграция	Инвестицияларни назорат қилиш ва ҳисобга олиш учун турли функционал бўлимлар ходимларининг ўзаро муносабатлари таъминланиши керак

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261, 2022-2.889, 2023-5.384, 2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-2

Назорат қилинадиган ва бошқариладиган тизимларнинг мувофиқлиги	Корхонанинг ички назорат тизими таркибий бўлинма, хўжалик бўлинмаларининг ички назорат тизимига мос келиши керак
Мувофиқлик	Инвестицияларни бошқариш тизими мумкин бўлган оғишларга ўз вақтида жавоб бера олиши кераклигини англатади
Мураккаблик	Барча инвестиция объектлари бир хил даражада назорат билан қопланиши керак
Тезкорлик	бўлимлар ва бош ташкилот ўртасида ахборот алмашинувининг зарур тезлигини таъминлайдиган компьютер дастурларидан фойдаланишни ўз ичига олган ички назорат хизматининг турли қисмлари ўртасида маълумотларни узатишнинг изчиллиги
Мажбуриятларни тақсимлаш	Асосий молиявий функциялар (инвестиция операцияларини рўйхатдан ўтказиш, уларни бухгалтерия ҳисобида акс эттириш, активларнинг сақланишини таъминлаш, уларни инвентаризация қилиш, активлар билан операциялар учун рухсатномалар бериш, активларга тўғридан-тўғри кириш) турли шахслар ўртасида тақсимланишини англатади. Бу, бир томондан, суиистеъмолликни бартараф этиш учун, бошқа томондан – самарали назорат қилиш учун керак
Авторизация ва тасдиқлаш	Барча молиявий ва хўжалик операцияларини тасдиқлаш тартиблари инвестицияларни ҳисобга олиш тизимида аниқ қайд этилиши керак

Ички назоратни ташкил этиш бизнинг амалиёт учун янги масала эмас, баъзи раҳбарлар ва мутахассислар буни ихтиёрий деб ҳисоблашади. Ушбу ёндашувнинг сабаблари:

- миллий қонунчилигимизда ички назоратни ўтказиш мажбуриятининг бевосита кўрсатмасининг мукаммал ишлаб чиқилмаганлиги;
- кузатув кенгаши томонидан умуман бухгалтерия ҳисоби ва назоратига етарлича эътибор бермаслик ва уни ташкил этиш тўғрисида нотўғри тушунча;
- ички назоратчилар фаолиятини тартибга солиш бўйича меъёрий ҳужжатларнинг йўқлиги;
- ички назорат соҳасида услубий кўрсатмалар етарли эмаслиги.

Маълумки, ҳисоботнинг бир хиллиги мутахассис таҳлилчининг ишини сезиларли даражада соддалаштиради. Олинган натижаларни таҳлил қилиш учун маълумотларни олдиндан тайёрлаш талаб қилинмайди, бу вақтни сезиларли даражада тежайди ва корхонанинг иқтисодий ва молиявий фаолиятини таҳлил қилиш усулларининг бутун арсеналидан фойдаланишга имкон беради.

Бундай вазифа баёноти нафақат таҳлилчига, балки назоратчига ҳам катта масъулият юклайди. Ушбу мутахассисларни тайёрлаш даражаси кескин ўсиб бормоқда ва бизнес жавобгарлиги кодексини амалга ошириш зарурати мавжуд.

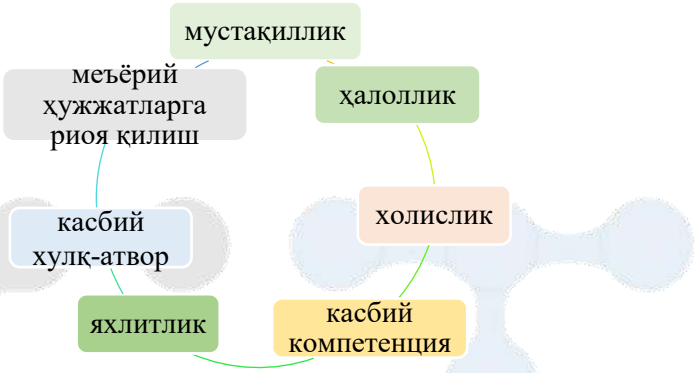
Замонавий жамиятда ҳар қандай касб ахлоқий хулқ-атвор меъёрларини талаб қилади, чунки касбий фаолият билан шуғулланадиган ҳар бир киши асосан жамоатчиликнинг ушбу фаолият натижаларига ва уларнинг хизматларининг юқори сифатига бўлган ишончидан манфаатдор. Масалан, инвестиция назоратчиси учун ўз хизматларига қизиққан фойдаланувчилар прогноз сифатига ишонишлари муҳим. Жамият маълум бир касб натижаларининг юқори сифатига

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261, 2022-2.889, 2023-5.384, 2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-2

нафақат уни амалга ошириш мезонлари, балки субъектларнинг касбий хулқ-атворининг қонунийлаштирилган қоидалари мавжуд бўлгандагина ишонади. Юқоридагиларга асосланиб, ўз касбий вазифаларини бажаришда инвестиция назоратчиси биринчи навбатда ахлоқий меъёрларга амал қилиши керак. Ушбу ахлоқий меъёрларга қуйидагилар киради (8-расм).

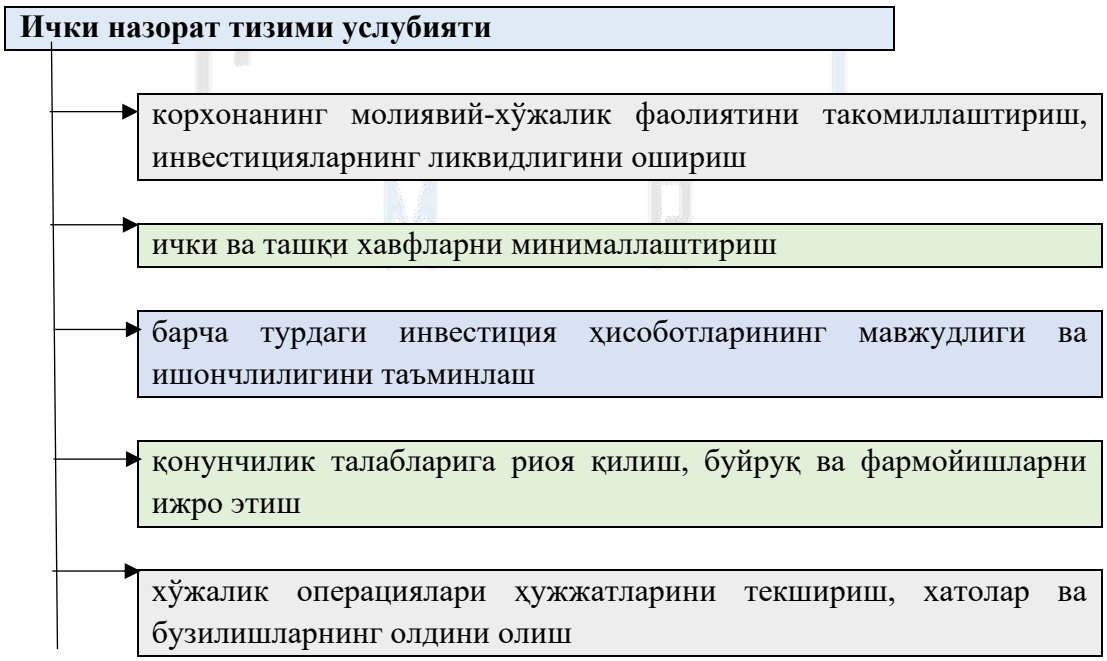

8-расм. Ички назоратнинг ахлоқий меъёрлари (муаллиф томонидан тузилган)

Бир қарашда, назорат оғир вазифа эмасдек туюлиши мумкин. Унинг элементлари ёки тамойилларини амалга ошириш етарли эмас. Фақат пухта ўйланган ва яхши ишлайдиган ички назорат тизими сезиларли таъсир кўрсатиши мумкин.

Ҳозирги вақтда деярли ҳар қандай корхона ички назоратнинг бирон бир шаклидан фойдаланади. Бироқ, мамлакатнинг турли минтақаларида филиаллар тармоғини яратиш ҳисобига корхоналарнинг ўсиши ва уларнинг ташкилий тузилмаларининг мураккаблиги ички назорат тизимига янада кенгроқ талабларни қўяди ва уларнинг сифатини оширишни айниқса долзарб қилади. Шунинг учун самарали ички назорат тизимини шакллантириш вазифаси корхонанинг бизнес стратегиясининг асосий қисмларидан бирига айланиши керак.

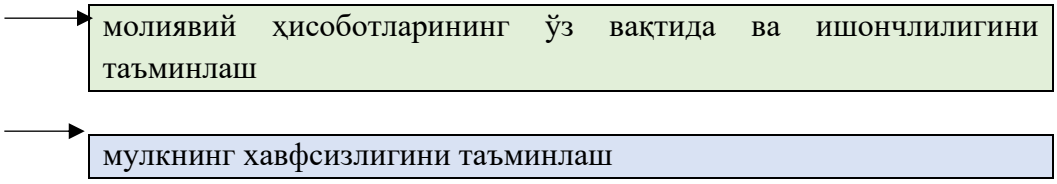
Ички назорат соҳасидаги турли мутахассисларнинг фикрларини умумлаштирган ҳолда, инвестиция фаолиятининг ички назорат тизими концепциясини корхонанинг инвестиция фаолиятида доимий равишда қўлланиладиган ва унинг ходимлари томонидан бажарилиши учун қабул қилинган услуб сифатида тавсифлаш мумкин (9-расм).

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261, 2022-2.889, 2023-5.384, 2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-2

9-расм. Ички назорат тизими услубияти (муаллиф томонидан тузилган)

Ички назорат тизими нафақат фаолиятнинг барча жиҳатлари тўғрисида маълумот тўплашни, балки уни таҳлил қилиш асосида самарали бошқарув қарорларини қабул қилишни, шунингдек фикр-мулоҳазаларни таъминлаши керак.

Хулоса ва тавсиялар. Инвестицияларни бошқариш тизимининг ташкилий тузилмасида бир нечта хизматлар бўлиши мумкин. Асосийлари:

1) иқтисодий хавфсизлик хизмати;

2) ички назорат ва ички аудит хизмати ёки инвестициялар ички назорат бўлими.

Йирик корхоналарда бу ички назорат ва ички аудит бўлимлари ёки директорлар кенгаши ҳузуридаги назорат қўмиталари бўлиши мумкин. Ички назорат тизими одатда функционал бирликларни ҳам ўз ичига олади:

1) молиявий-иқтисодий хизмат;

2) юридик хизмат;

3) ходимлар бўлими.

Қоидалар ва кўрсатмаларни ишлаб чиқиш ва амалга ошириш орқали бошқарув тартиб-қоидаларини тартибга солиш корпоратив бошқарув хизмати томонидан амалга оширилади.

Хулоса қилиб айтганда, корхонанинг ички назорат тизими филиаллар ва таркибий бўлинмаларда инвестицияларни назорат қилишнинг қуйидаги вазифаларини ҳал қилиши керак:

1) корхона мақсадларига эришиш. Тўғри ишлаб чиқилган инвестиция фаолиятини ички назорат қилиш тизими филиал ёки бошқа алоҳида бўлинма фаолияти корхонанинг умумий мақсадларига эришишга қанчалик ҳисса қўшишини аниқлаш имконини беради;

2) молиявий ҳисобнинг ишончлилигини таъминлаш. Ички назорат тизими филиаллардаги барча бухгалтерия маълумотларининг ишончлилигини, шунингдек уларни бош ташкилот томонидан ўз вақтида олинишини таъминлайди;

3) бухгалтерия ҳисоби ва активларни ҳимоя қилишнинг тўлиқлигини таъминлаш. Инвестицион ички назорат тизими активларнинг ҳар бир тури ёки гуруҳи билан боғлиқ хавф даражасини таҳлил қилиш учун филиаллар томонидан берилган ёки сотиб олинган активларнинг тўлиқ ҳисобга олинишини, шунингдек уларнинг мавжудлигини даврий текшириш, баҳолаш тартиб-қоидаларини таъминлаш, ҳисобдан чиқариш ва бошқалар орқали активларнинг сақланишини таъминлаши керак;

4) қонуний талаблар ва бошқа ташқи мажбуриятларга риоя этилишини таъминлаш. Ички назорат тизимини такомиллаштириш жараёнида ўз вақтида ўзгаришларни амалга ошириш учун Қонунчилик ва меъёрий ҳужжатлардаги ўзгаришларни кузатиши керак;

5) бухгалтерия ҳисобида қасддан бузилишларни бартараф этиш, кутилмаган хатоларни минималлаштириш.

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261, 2022-2.889, 2023-5.384, 2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-2

Инвестицияларнинг ички назорат тизими бўлимлар раҳбарлари ва ходимларининг тасодифий ёки қасддан хато ва қоидабузарликларга йўл қўймаслиги ёки уларни аниқлашни қийинлаштирадиган жавобгарлик ва ваколатларнинг тақсимланишини таъминлайди. Филиал раҳбарига топширилган назорат миқдори ва даражасини аниқлашда унинг ривожланиш босқичи, филиал айланмаси ва минтақавий бозорнинг ўзига хос хусусиятлари ҳисобга олинади.

Бош корхонанинг таркибий бўлинма раҳбарига бўлган ишонч даражаси ҳам катта аҳамиятга эга. Филиал раҳбарининг молиявий қарорларига ишонч даражаси ошгани сайин, ушбу бўлинма устидан инвестицияларни назорат қилиш шакллари ва даражаси ўзгариши мумкин. Шу билан бирга, филиал раҳбарининг йирик инвестиция операциялари бўйича барча қарорлари бош офис билан келишилган бўлиши керак.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Евдокимова А.В. и Пашкина И.Н. Внутренний аудит и контроль финансово хозяйственной деятельности организации Практическое пособие. М.: Дашков и Ко, 2009. - 208 с.
2. Бозоров Р.Ҳ. Ўзбекистонда инвестиция лойиҳаларининг иқтисодий самарадорлигини баҳолашни такомиллаштириш. “Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар” илмий электрон журнали. № 2, март-апрель, 2018 йил.
3. Ивашкевич В.Б. Бухгалтерский управленческий учет: Учебник - 2-е изд., перераб. и доп. М. : Магистр, 2010. - 576 с.
4. .Бахрушина М.А. Внутрипроизводственный учет и отчетность. Сегментарный учет и отчетность. Российская практика: проблемы и перспективы. М.: АКДИ Экономика и жизнь, 2000. - 192 с.
5. Колесников С.Н. Организация учета через центры ответственности. // Экономика и жизнь, 1997г. №49.
6. Борисов А.Б. Большой экономический словарь. Книжный мир : М., 2003. - 895 с.
7. Добровольский, Е. и др. Бюджетирование: шаг за шагом. СПб. : Питер, 2006 г. - 448 с.
8. Pardayev A.X., Pardayeva Z.A. Boshqaruv hisobi. Darslik. – Toshkent, 2014. – Б.255. (318 b.).
9. Хорнгрен Ч.Т., Фостер Дж. Бухгалтерский учет: управленческий аспект: Пер. с англ. М. : Финансы и статистика, 2004. - 416 с.
10. Ergasheva Sh.T., Abdusalomova N.B. Boshqaruv hisobi. Darslik. – T.: TDIU, 2019. – B.155. (180 b.).
11. Хасанов Б.А., Хашимов А. А. Бошқарув ҳисоби. Дарслик – Тошкент: Yangi nashr, 2011. – Б. 38. (328 б.).
12. Pardayev A.X., Pardayeva Z.A. Boshqaruv hisobi. Darslik. – Toshkent, 2014. – Б.255. (318 b.).
13. Ендовицкий Д.А. Инвестиционный анализ в реальном секторе экономики : Учеб, пособие. М. : Финансы и статистика, 2006. - 352 с.